

УДК 94 (477.54) „1991-1997”: 792.5

Шевченко С.М.
Інститут педагогіки НАПН України
(Київ)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПОЛЬСЬКИХ ШКІЛ І ШКІЛ З 2-3 МОВАМИ НАВЧАННЯ В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ (1991-2010)

У статті проаналізовано організацію навчального процесу у школах з польською та 2-3 мовами навчання у контексті диференціації загальної середньої освіти в умовах незалежної України; встановлено, що в досліджуваний період відроджувалася система освіти національних меншин; з'ясовано, що в ході реалізації урядової політики освіта національних меншин декларувалася на рівності здобуття знань, умінь і навичок, гарантуванні вільного розвитку національних мов і культур, забезпеченні потреб етнічних меншин навчальною та методичною літературою мовами національних меншин, де зверталась увага на тлумачення певних історичних подій для представників інших етносів України.

Ключові слова: незалежна Україна, розвиток, навчальні плани, диференціація, школи з польською мовою навчання, школи з 2-3 мовами навчання, школи національних меншин, курси, факультативи.

The article analyzes the organization of the educational process in schools with Polish and 2-3 languages of instruction in the context of the differentiation of general secondary education in the conditions of independent Ukraine. There was set that the educational system of ethnic group found its rebirth in an investigated period; it was found out that during realization of governmental politics ethnic groups education declared the balance of knowledge and skills, free development of national languages and cultures and provision ethnic groups with educational and methodical literature in ethnic the languages, which paid attention to certain historical events for the representatives of other ethnic groups of Ukraine.

Keywords: independent Ukraine, development, curricula, differentiation, schools for ethnic groups, schools with Polish language of instruction, schools with 2-3 languages of instruction, schools with teaching children in their-tongue under, courses and optional classes.

На сучасному етапі суспільного розвитку Українська держава гарантує рівні права для всіх національностей, які проживають на її території. За роки незалежності в Україні створені правові основи державної національної політики, яка будується на принципах рівності соціальних, культурних прав і свобод усіх громадян. Становлення незалежної Української держави є надійним захистом для дітей шкіл національних меншин. Розбудова незалежної України відкрила нові перспективи для відродження всіх національностей. Вони як складова народу України є повноправними суб'єктами політичного процесу.

Правовою основою формування державної етнополітики стали Декларація прав національностей України (1991), Закон України “Про громадянство” (1991), Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI століття”) (1991), Закон України «Про національні меншини в

Україні» (1992), Конституція України (1996), Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин (1997), Національна доктрина розвитку освіти (2002), Закон України «Про засади державної мовної політики» (2012) та ін.

У Національній доктрині розвитку освіти наголошується на збереженні та збагаченні українських культурно-історичних традицій, вихованні шанобливого ставлення до національних святинь, української мови, історії та культури всіх корінних народів і національних меншин, які проживали в Україні, на формуванні культури міжетнічних і міжособистісних відносин.

Аналіз розвитку шкіл з польською і 2-3 мовами навчання в Україні свідчить, що тривалий час освіта національних меншин не мала повної національної свободи, внаслідок чого була приречена на відставання. Водночас вона була зброєю для боротьби за національні права, демократизацію та навчання рідною мовою.

Проблема розвитку шкіл національних меншин завжди була в полі зору науковців (М. Авдієнко, Б. Чирко, В. Войнолович, Л. Войнолович, О. Бистрицька, М. Марчук, В. Наулко, В. Недольська, С. Очеретко та ін.). Заслугують на увагу дослідження сучасних учених-науковців Б. Андрієвського, Л. Березівської, Є. Голобородько, О. Обидьонової, О. Рафальського, Н. Рудницької, І. Миронової, О. Сухомлинської та ін., де висвітлюються питання організації системи освіти для національних меншин і полікультурної освіти й виховання. Учені внесли значний вклад у розробку проблеми національно-культурного будівництва для національних меншин в Україні кінця ХХ – початку ХХІ ст.: важливі відомості щодо організації шкільної освіти різних етносів, які населяли Україну в досліджуваній період.

Деякі питання розвитку шкіл з польською і 2-3 мовами навчання розглядалися в працях М. Шульги, В. Євтуха та ін.; у дослідженнях В. Трощинського, І. Кураса, О. Майбороди, присвячених теоретичним проблемам етнополітичної політики, історії етносів. Але в них лише фрагментарно аналізувалися питання освіти та її регіональні особливості.

Метою статті є особливості розвитку організації навчального процесу у школах з польською та 2-3 мовами навчання в умовах незалежної України.

В Україні загальноосвітні навчальні заклади з етнічним компонентом навчання поділялися на школи: з рідною мовою навчання етнічних меншин навчання або вивчення рідної мови (російські, єврейські, польські, угорські, румунські та ін.); двомовні й тримовні (українсько-румунські і українсько-російсько-румунські та ін.), змішані школи (українсько-румунські тощо), в навчальних планах яких передбачено вивчення таких предметів як рідна мова, література; вивчалася культура і традиції етнічних меншин. Це загальноосвітні школи I, III, I-III ступенів, а також спеціалізовані школи, гімназії (болгарські, єврейські й румунські), ліцеї державної, приватної і колективної форм власності. Їхня діяльність регламентувалася насамперед постановами Кабінету Міністрів УРСР «Про Державну програму розвитку української мови та інших національних мов в УРСР», «Про утворення Комітету у справах національностей при Кабінеті Міністрів УРСР» (1991); «Про спеціальні редакції для випуску літератури мовами національних меншин України» (1992); Положенням Президії Академії наук УРСР «Про утворення відділу єврейської історії та культури» (1991), Типовим положенням про недільні школи (1992), Типовим статутом середнього загальноосвітнього навчально-виховного

закладу (1993), Інструкціями про організацію та діяльність гімназій і про організацію та діяльність ліцеїв (1996); Законами України «Про освіту», «Про громадянство» (1991), «Про національні меншини в Україні» (1992); Указами Президента України «Про Міністерство України у справах національностей, міграції і культурі» (1993); Програмою розвитку освіти Української РСР на перехідний період (1991–1995 рр), Державною програмою відродження і розвитку освіти національної меншини на 1994–2000 рр. (1994) та ін.

Законодавство України врегульовувало діяльність закладів освіти для забезпечення доступності й безоплатності дошкільної, повної загальної середньої освіти, різних форм навчання. У Концепції середньої загальноосвітньої школи Української РСР зазначалося, що «школа в Українській РСР будується як єдина, трудова, політехнічна на основі принципів гуманізму, демократії та інтернаціоналізму. Єдина школа діалектично поєднує національний та інтернаціональний зміст освіти, забезпечує доступ до скарбниць світової культури, необхідний рівень міжнаціонального спілкування» [9, арк. 71]. Школа I ступеня створювала умови для самовираження учня в різних видах діяльності, морально-етичного й естетичного розвитку, культури мови й поведінки; формувала початкові загальнонавчальні та загальнокультурні уміння і навички та ін. Тривалість навчання в цій школі (3 чи 4 роки) обумовлювалася рівнем готовності дитини, а також особливостями рідної мови. За рішенням громадських рад шкіл з угорською, молдовською, кримськотатарською, болгарською, гагаузькою, польською, єврейською та іншими мовами викладання тривалість навчання у школі I ступеня могла бути продовжена до 5 років [1, с. 370].

На перше місце з 1991 р. поступово виходив культурний фактор. Школа для національних меншин починала асоціюватися як установа, яка мала в повному обсязі представляти етнічну культуру, традиції, новітні досягнення суспільної і громадської думки, а з іншого боку – де б відбувалося знайомство учнів з культурою, історією, світоглядом народу (народів), серед яких жили представники того чи іншого етносу.

Навчальні заклади формувалися відповідно до освітніх запитів етноменшин, національного складу регіону, а на вибір мови впливали компактність чи розпорошеність населення. Особливості розвитку шкіл з польською і з 2-3 мовами навчання полягали в тому, що можливості вивчення рідної мови реалізувалися у різних формах: дошкільні навчальні заклади (вивчення рідної мови); одномовні школи, у яких мова національної меншини була основною мовою викладання, а державна та іноземна мова – окремими навчальними предметами; українські школи, у яких мова національної меншини та іноземна мова були окремими навчальними предметами; двомовні і тримовні школи (класи з різними мовами викладання); факультативне вивчення мови національної меншини як окремого предмету в школах з українською мовою навчання; недільні школи, курси та факультативне вивчення рідної мови при культурних центрах; представники національних меншин мали можливість навчатися у школах, у яких мова навчання – державна мова, а мова меншини зовсім не вивчалася [7, с. 37].

Діяльність навчального процесу будувалася на принципах доступності, гуманізму; рівності умов для кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку; органічного зв'язку з національною історією,

культурою, традиціями; диференціації змісту і форм освіти; єдності і наступності; безперервності і різноманітності; поєднання державного управління і громадського самоврядування. В цілому протягом з 1991 по 1993 н. р. відбувалися зміни змісту загальної середньої освіти, розвитку видавничої справи для освітніх цілей, формування єдиних підходів до якості підручників, особливо історії, підготовки вчителів до використання їх у навчальному процесі.

У 1990 р. за рішенням Міністерства освіти УРСР розпочався активний процес переробки діючих у 80-ті роки навчальних планів і програм, передусім з мовно-літературної та історичної освіти. На відміну від минулих років у 1991 р. з української літератури було складено три варіанти програм; упроваджувалися українська мова в школах національних меншин, курси "Історія України" і "Географія України". У цих курсах зверталася увага на основи національної самосвідомості, прищеплювалася любов до рідної мови, повага до свого народу, його історії і культури. На думку вченої Л.Д. Березівської, «...національний компонент змісту освіти має включати знання з рідної мови й літератури, історії свого народу, його традицій, звичаїв та ідеалів, про культуру та побут інших народів, що проживають на території України, сучасні етнічні процеси тощо. Ці знання розкривалися як в обов'язкових навчальних предметах, так і в предметах за вибором учнів, у факультативних курсах. У контексті національної культури формувалися й інтернаціоналізм як переконання, а не як агітаційна теза чи догматичне твердження. Найближча людині історія – це культура свого народу...» [1, с. 373].

Організація навчального процесу шкіл з польською мовою навчання і шкіл з 2-3 мовами навчання відбувалася за єдиними планами та підручниками для шкіл національних меншин, які були підготовлені та опубліковані вченими, науковцями Інституту педагогіки відділу національних меншин.

У досліджуваній період розвитку культури всіх народів України став невід'ємною складовою культури всього багатонаціонального українського народу. Головними напрямками оновлення школи в Україні була реалізація ідеї народності на основі засвоєння традицій національних культур: відродження ролі школи в розвитку культури народу, демократизація всіх сторін шкільного життя; індивідуалізація та диференціація навчально-виховного процесу як національного критерію диференціації шкільної освіти.

Важливою соціально-економічною передумовою створення єдиної системи навчання і виховання по всій території республіки була робота щодо визначення нового змісту навчання й виховання залишаючись єдиною за сутністю, метою і завданнями, основним змістом навчання і виховання. Загальноосвітня школа республіки функціонувала у вигляді «навчальних закладів різних типів» [5, с. 35]. Запровадженню диференціації за національним критерієм сприяло положення про забезпечення всіх націй та національних меншин які проживають в Україні, вихованням і навчанням їхньою рідною мовою. Адже багатоманіття типів навчальних закладів, наявність додаткових і спеціальних факультативів і курсів, які пропонують розширений зміст освіти, визначення типів навчального закладу на основі господарських потреб найближчого оточення школи, чітко окреслює як зовнішню так і внутрішню диференціацію організації шкільної освіти, яка

ґрунтувалася не на здібностях і нахилах учнів, а на їхній належності передусім до певної статі чи національності [3, с. 51].

Національне самовизначення школи в організації навчального процесу стало відобразити національні елементи в її виховній діяльності, відродження краєзнавчої роботи у всіх можливих напрямках, залучення учнів до активної участі в збереженні й охороні святинь свого народу, пам'яток історії, культури і природи, до засвоєння традицій і народних промислів.

Вивчення розвитку шкіл з польською та 2-3 мовами навчання свідчить, що державна освітня політика спрямовувалася на те, щоб не залишити поза увагою жодної ланки виховної й освітньої роботи та вважалася невід'ємною ідеологічною складовою культури всього багатонаціонального українського народу. Зміст і стан роботи початкової та середньої освіти шкіл національних меншин був спрямований на відбудову народного господарства, умови відродження, збереження культури етноменшин та вільного розвитку національних мов і культур; гарантуванні рівності здобуття знань, умінь і навичок; збільшення мережі шкіл з польською і 2-3 мовами навчання та забезпеченні в кваліфікованих кадрах.

Отже, Українська держава, як демократична, правова, гарантувала розвиток всім, що проживають на території України, а також забезпечувала реалізацію політичних, економічних, соціальних і культурних прав відповідно до норм міжнародного права і навчання рідною мовою. Водночас у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин створювалися умови для опанування державної мови і передбачалися належні форми навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Березівська Л. Д. Реформи шкільної освіти в Україні у ХХ столітті: документи, матеріали і коментарі: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.: хрестоматія / Л. Д. Березівська: Ін-т педагогіки НАПН України. – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. – 405 с.
2. Відродження шкіл національних меншин на Україні (із фондів музею) / За ред. Кирпач А. І., Тригубенко В. В., Ліханова І. Г. – К.: Педагогічний музей України. Крижопіль друк, 1993. – С. 21.
3. Гончаренко Л.А. Полі культурна освіченість педагога: теорія і практика / Л.А. Гончаренко; за ред. В.В. Кузьменка. – Херсон: РІПО, 2009. – 136 с. с.51
4. Декларація прав національностей України // Право України. – 1992. – № 1. – С. 5
5. Закон України «Про національні меншини» № 249412 від 25.06.1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 36. – С. 529.
6. Концепція середньої загальноосвітньої національної школи України. (Розроблена МНО УРСР та НДІ педагогіки УРСР) Поч. шк. – № 11. – 1990. – С. 35
7. Мельник Світлана, Черничко Степан Етнічне та мовне розмаїття України. Аналітичний огляд ситуації. Монографія. Ужгород: ПоліПрінт, 2010 – 164 с.
8. Навчальні плани денних загальноосвітніх шкіл УРСР на 1989/90 н. р. // Інформ зб. м-ва освіти УРСР. – 1989. – № 10. – С. 3 – 5.
9. Центральний Державний Архів Вищих Органів України (далі ЦДАВО України). – Ф. 166. – Оп. 17. – Спр. 36. – Арк. 1 – 6.